

УДК 930.25:725.42+39:908(477.41-22)
DOI: 10.30840/2413-7065.1(82).2022.254879

ДО ПИТАННЯ ІСНУВАННЯ МЛИНІВ У С. КОМАРІВЦІ, ЗАТОПЛЕНОМУ ВОДАМИ КАНІВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

Наталія РЕВЕГА

orcid.org/0000-0003-2127-9832

старший науковий співробітник науково-дослідного відділу історичного краєзнавства
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

Анотація. У статті йдеться про існування у селі Комарівці (у 1972 р. було виселено у зв'язку з будівництвом Канівського водосховища) різного виду млинів, подається інформація про млини у XVIII–XX ст. Дана стаття є першою спробою зібрати та систематизувати відомості про власників млинів у селі Комарівці та їхню будову.

Особливу увагу у дослідженні приділено місцям розташування млинів у межах села. Зазначено розміри конструкцій таких споруд, виявлено походження топонімічних назв села від власників млинів. Для досягнення цієї мети автором визначено такі завдання: здійснити пошук джерельної бази з теми дослідження, систематизувати отриману інформацію про млини у селі Комарівці. Під час дослідження було застосовано методи пошуку, опису та узагальнення.

У статті подано відомості про відомі роди, зокрема, такі як рід Максимовичів, які володіли цими об'єктами, та їх успадкування.

Також досліджено ряд топографічних карт, на яких позначені млини. Дослідження таких карт дало змогу проаналізувати хронологічні межі існування млинів у селі.

Під час дослідження теми було проаналізовано, зокрема, акти Переяславського полку XVII–XVIII ст. із Мотижинського архіву, «Малоросійський родословник», опис Лівобережної України за 1765–1769 рр., «Очерки переяславской старины: исследования, документы и заметки» історика, громадсько-політичного діяча Полтавщини А. Стороженка (1857–1926), акти оціночної комісії при виконкомі Переяслав-Хмельницької районної ради депутатів на колгосп «Комунар» с. Комарівки за 1967–1970 рр. та інші джерела.

Ключові слова: село Комарівка; млин; млинок; вітродвигун; топографічна карта; рід Максимовичів.

REVISITING THE EXISTENCE OF MILLS IN THE VILLAGE OF KOMARIVKA, FLOODED BY THE WATERS OF KANIV RESERVOIR

Nataliia REVEHA

senior research fellow, Research Department of Historical Local Lore,
National Historical and Ethnographic Reserve “Pereiaslav”

Annotation. The article provides information about the existence of different types of mills in the village of Komarivka (evicted in 1972 in connection with the construction of Kaniv Reservoir), reveals information about the mills in the 18th and 20th centuries. The purpose of this study is to identify information about the existence of mills in the village. This article is the first attempt to collect and systematize information about the owners of mills in Komarivka village and their structure.

Particular attention of the study is paid to the location of mills within the village. The sizes of the given constructions are specified; the origin of toponymic names of the village from the owners of

mills is identified. To achieve this goal, the author has determined the following tasks: to search for a source database on the topic, to systematize the information obtained about the mills in the village of Komarivka. The method of search, description, and generalization was used during the research.

The article provides not only information about the mills but also known families who owned these objects, and their inheritance. In particular, such well-known figures as the Maksymovych family are mentioned.

Also, the article investigates a number of topographic maps on which mills are marked. The study of these maps made it possible to analyze the chronological boundaries of the existence of mills in the village.

The study of the topic provided the analysis of the following: Acts of the Pereiaslav Regiment of the 17th–18th centuries from the Motyzhyn Archives "Little Russian Genealogy"; description of the Left Bank of Ukraine for 1765–1769; "Essays on Pereiaslav Antiquity: Research, Documents, and Notes" of the historian, public and political figure of Poltava region A. Storozhenko (1857–1926); acts of the evaluation commission at the executive committee of Pereiaslav-Khmelnytskyi district council of deputies for the collective farm "Komunar" of the village of Komarivka for 1967–1970, and other sources.

Key words: Komarivka village; mill; wind turbine; topographic map; Maksymovych family.

Село Комарівка Переяслав-Хмельницького району є одним із населених пунктів, що зникло з карти Переяславщини внаслідок затоплення Канівським водосховищем. Його згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР № 929 від 12 серпня 1963 р. «Про заходи по переселенню населення і перенесенню на нові місця будівель і споруд у зв'язку з будівництвом Канівської гідроелектростанції» було виселено та затоплено.

Перша згадка про село датується 1574 р. Вона зазначена у виданні «Старинное поучение Переяславскому семинаристу при вступлении его въ Киевскую академію», яке написав ієромонах Місаїл Бонячевський із с. Комарівки у 1772 р. У повчанні монаха зазначено, що рід Бонячевських у с. Комарівці бере початок з 1574 р. [9, с. 226].

На період виселення у селі були один вітряний млин та один вітродвигун. У фондовому зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» зберігаються дві світлини із зображенням цих млинів. Завдяки

документам, які склалися під час підготовки села до виселення, збереглися відомості про ці млини.

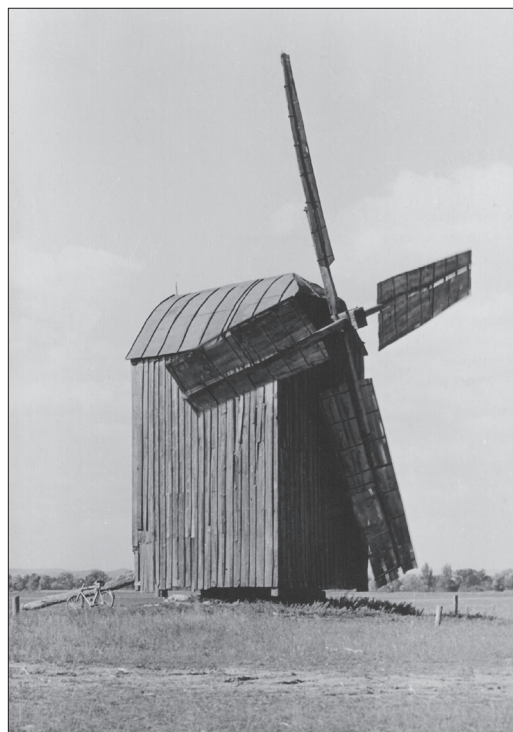

Рис. 1. Млин с. Комарівка. 1960 р.

Вітряний млин, який був наявний на час виселення, мав висоту 6 м, ширину – 3,9 м, довжину – 4,85 м, площа його становила 18,9 м² та об'єм – 113 м³. Він був збудований у 1927 р. (Рис. 1). Млин мав четверо дерев'яних крил, цементований фундамент та камені 0,65 x 0,5 x 0,5 м, металевий дах. Він знаходився на балансі Комарівського колгоспу «Комунар». Його вартість становила 1500 карбованців. Опис та креслення млина було зроблено 19 квітня 1964 р. (Рис. 2) [3].

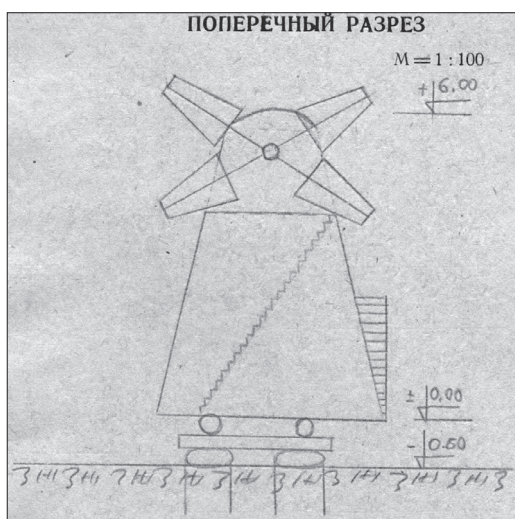

Рис. 2. Креслення млина с. Комарівка. 1964 р.

Ще один млин, який знесли під час будівництва водосховища, – вітродвигун (Рис. 3). Він складався з млина та робочої частини – вітряний млин. Вітродвигун був побудований у 1954 р. та знаходився на балансі Комарівського колгоспу «Комунар».

Розміри млина без вітряної робочої частини такі: висота – 2,6 м, довжина – 7 м, ширина – 6,9 м, його площа – 48,3 м², об'єм – 125,58 м³. Фундамент, цоколь та крокви були побудовані з колод, а зовнішні стіни – каркасні із глиняною обмазкою з обох боків. Млин мав

Рис. 3. Вітродвигун с. Комарівка. 1960 р.

чотирилатний залізний із карнизом дах. Його вікна були «глухі», двері теж прості. Підлога млина була із дерев'яних дощок (Рис. 4).

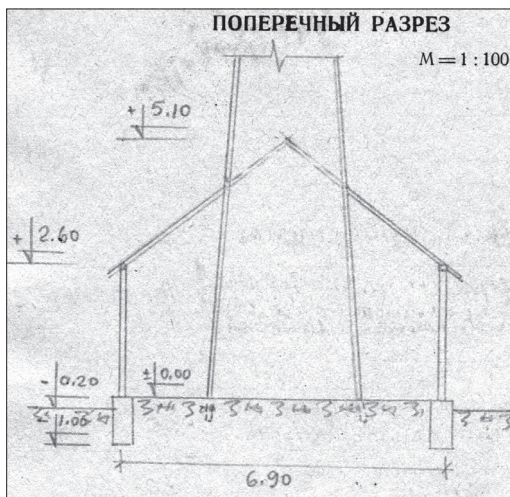

Рис. 4. Креслення млина с. Комарівка. 1964 р.

Робоча частина вітродвигуна складалася із дерев'яних колодних стінок та мала каркасні перегородки. Зовнішні стіни були оббиті дошками. Його вікна були дерев'яними та оббиті залізом. Робоча частина вітродвигуна мала дерев'яні східці та четверо крил. Площа будівлі становила $28,16 \text{ м}^2$, об'єм – $60,54 \text{ м}^3$, її ширина – $2,15 \text{ м}$, висота – $2,15 \text{ м}$, довжина – $13,10 \text{ м}$. Вартість самого млина з вітряною частиною складала 2998 рублів. Опис та креслення вітродвигуна було зроблено 11 квітня 1964 р. (Рис. 5) [1].

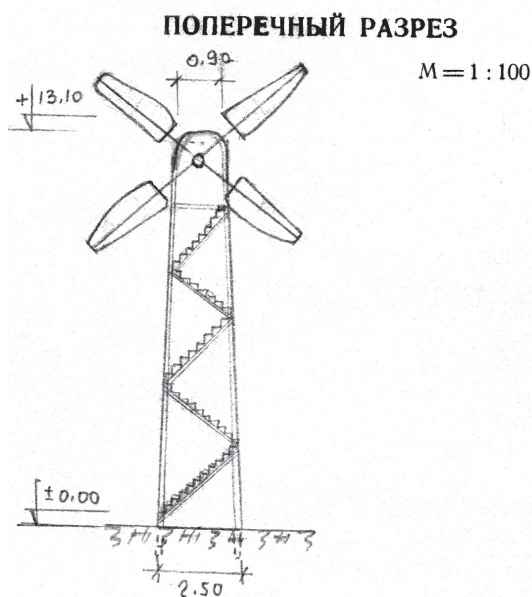

Рис. 5. Креслення робочої частини млина с. Комарівка. 1964 р.

Але із «Купчи вдови Переяславського священника о. Івана священнику Антону Романовському, на іменія въ Переяславъ, Панфилахъ, Козинцахъ и Комаровке» від 14 травня 1707 р. відомо, що у селі Комарівка був млинок. Він належав пану хорунжому Переяславського полку. Розташовувався за лісом, який належав Переяславському священнику

Івану, між лісами Ошкаловим та Надточивим [8, с. 139].

Станом на 1711 р. у Комарівці був млинок, що належав родині Максимовичів. Зокрема, Степан Петрович Максимович (онук Максима Васильківського, який знаходився в обороні гетьмана Мазепи) [7, с. 297] при Скоропадському служив у Генеральній Військовій Канцелярії. Після смерті батька 21 квітня 1711 р. був взятий під оборону гетьмана Скоропадського, який затвердив за ним млинок у Комарівці та інші володіння. Гетьман Апостол своїм універсалом від 2 березня 1729 р. також взяв його під свою опіку і затвердив за ним млинок у с. Комарівці з хутором, підсусідками та озером Петрицьким. Все це майно після його смерті перейшло до його сестри Максимович Елени Петрівни, оскільки він не мав власних дітей [7, с. 303]. 24 січня 1750 р. вона поділила спадок між своїми дітьми, а собі залишила деякі наділи і хутір Комарівський із винною будівлею та іншими землями [7, с. 231].

Існування млинка, який належав родині Максимовичів, підтверджується згадкою у Генеральному описі Лівобережної України 1765–1769 рр. Зокрема, що виборний вергунівський козак Семен Савченко при с. Комарівці, у Максимовичевого млинка, мав ліс, який успадкував від батька вергунівського козака Савки Романенка. Цей ліс з одного боку межував «із військовим товаришем Лесеневичем» [6, с. 114].

Також з існуванням млинка з'явився топонім села Комарівка – Максимовичів млинок, який вживався у XVIII ст. Про наявність у селі млинка свідчить ще один топонім – «За млинком». Цей топонім згадують колишні жителі Комарівки, що це, за місцевою легендою, територія,

де колись було озеро, а біля нього – млинок [10].

У «Волости и важнѣйшія селенія Европейской Россіи. По даннымъ обслѣдованія, произведеннаго статистическими учрежденіями Министерства Внутреннихъ Дѣлъ, по порученію Статистическаго Совѣта» за 1885 р. зазначено, що у селі Комарівці було два вітряних млини [5, с. 79].

Млини Комарівки можна побачити на топографічних картах. Найдавніше позначення є на аркуші № 10 ряду № 23 триверстової військово-топографічної карти Російської імперії 1868–1869 рр., на хуторі Чаплин позначено 1 вітряний млин (Рис. 6). Хоча на аркуші № 10

Рис. 6. Фрагмент триверстової військово-топографічної карти Російської імперії 1868–1869 рр.

ряду № 23 триверстової військово-топографічної карти Російської імперії, яка складена у 1923 р. та надрукована в травні 1925 р. (рекогностування в 1915 і 1922 рр.), на хуторі Чаплин позначено вже 3 вітряних млини (Рис. 7).

На аркуші М-36-76-А карти управління військових топографів РСЧА (1929 р.) було позначено також 3 вітряних млини, а вже на аркуші W-п'ятдесятикілометрової карти німецької армії (1942 р.) – тільки 1 млин.

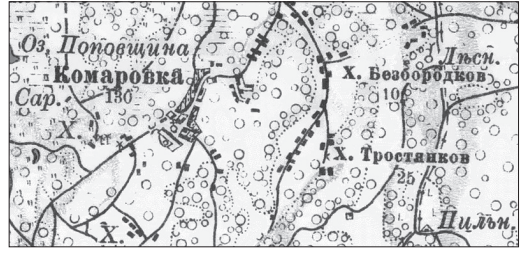

Рис. 7. Фрагмент триверстової військово-топографічної карти Російської імперії, яка складена в 1923 р. та надрукована в травні 1925 р. (рекогностування в 1915 і 1922 рр.)

Таким чином, з досліджуваних джерел стало відомо, що у селі Комарівці у 1707 р. був млинок, у 1711 р. – теж млинок, у 1885 р. було два вітряних млини, з 1927 р. до виселення села у 1972 р. існував один вітряний млин, з 1954 до 1972 р. у Комарівці працював вітродвигун.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акт № 2 від 04.04.1967 р. оціночної комісії при виконкомі Переяслав-Хмельницької районної ради депутатів на колгосп «Комунар» с. Комарівки.
2. Акт № 2/2 від 23.09.1970 р. оціночної комісії при виконкомі Переяслав-Хмельницької районної ради депутатів на колгосп «Комунар» с. Комарівки.
3. Акт № 6 від 04.04.1967 р. оціночної комісії при виконкомі Переяслав-Хмельницької районної ради депутатів на колгосп «Комунар» с. Комарівки.
4. Акт № 6/2 від 23.09.1970 р. оціночної комісії при виконкомі Переяслав-Хмельницької районної ради депутатів на колгосп «Комунар» с. Комарівки.
5. Волости и важнѣйшія селенія Европейской Россіи. По даннымъ обслѣдованія, произведеннаго статистическими учрежденіями Министерства Внутреннихъ Дѣлъ, по порученію Статистическаго Совѣта. Изданіе Центрального Статистическаго Комитета. Выпускъ III. Губерні Малороссійскія и Юго-Западныя / составилъ старшій редактор В. В. Зверинскій. Санкт-Петербургъ:

Издание Центрального статистического комитета, 1885. 349 с.

6. Коржов Ю. Б. Пологи-Вергуни. Село в матеріалах Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 років. Переяславський полк. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2018. 154 с.

7. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Т. 3: Л–О. Киев: Типо-Литография «С. В. Кульженко», 1912. 824 с.

8. Мотыжинский архив. Акты Переяславского полка. XVII–XVIII в. / изд. А. и А. Савицких. Киев: Типография К. Н. Милевского, 1890. 223 с.

9. Стороженко А. В. Очерки переяславской старины: исследования, документы и заметки. Киев: Типография товарищества Г. Л. Фронцкевича и Ко, 1900. 235 с.

10. Усні свідчення Романенка Б. Я. (1934 р. н.) від 21.10.2018 р.

REFERENCES

1. Act No 2 of 04.04.1967 of the Evaluation Commission at the Executive Committee of Pereiaslav-Khmelnytskyi District Council of Deputies to the Collective Farm “Komunar” of Komarivka Village. [in Ukr.]

2. Act No 2/2 of 23.09.1970 of the Evaluation Commission at the Executive Committee of Pereiaslav-Khmelnytskyi District Council of Deputies to the Collective Farm “Komunar” of Komarivka Village. [in Ukr.]

3. Act No 6 of 04.04.1967 of the Evaluation Commission at the Executive Committee of Pereiaslav-Khmelnytskyi District Council of

Deputies to the Collective Farm “Komunar” of Komarivka Village. [in Ukr.]

4. Act No 6/2 of 23.09.1970 of the Evaluation Commission at the Executive Committee of Pereiaslav-Khmelnytskyi District Council of Deputies to the Collective Farm “Komunar” of Komarivka Village. [in Ukr.]

5. ZVERINSKIY, V., ed., comp., (1885). *Little Russian and Southwestern Provinces, Vol 3 of Rural Municipalities and the Most Important Settlements of European Russia. According to a Survey Conducted by Statistical Agencies of the Ministry of Internal Affairs, on Behalf of the Statistical Council. Publication of the Central Statistical Committee.* St. Petersburg: Edition of the Central Statistical Committee, 349 p. [in Rus.]

6. KORZHOV, Yu. (2018). *Polohy-Verhuny. The Village in the Materials of the General Description of the Left Bank of Ukraine in 1765–1769. Pereiaslav Regiment.* Chernihiv: Publisher V.M. Lozovyi, 154 p. [in Ukr.]

7. MODZALEVSKIY, V. (1912). *L–O, Vol. 3 of Little Russian Genealogy.* Kyiv: Typo-Lithography “S. V. Kulzhenko”, 824 p. [in Rus.]

8. SAVITSKIY, A. (1890). *Motyzhin Archives. Acts of the Pereyaslav Regiment. 17th–18th Centuries.* Kyiv: Typography of K. N. Milevskiy, 223 p. [in Rus.]

9. STOROZHENKO, A. (1900). *Essays on Pereyaslav Antiquity: Research, Documents, and Notes.* Kyiv: G. L. Frontskevich Society & Co. Printing House, 235 p. [in Rus.]

10. Oral Testimony of B. Romanenko (B. 1934) dated October 21, 2018. [in Ukr.]